

نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر پاکستان

* جمیل میلانی
** محمد تقی اسماعیلی

چکیده

نوشتار پیش رو در پی پاسخ‌گویی به این سؤال است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر مسلمانان پاکستان گذاشته است؟ به نظر می‌رسد با پیروزی و گسترش انقلاب اسلامی، مسلمانان پاکستان نیز امیدوارتر از قبل و با تأسی از آموزه‌های اسلامی در راستای آزادی و استقلال گام برداشتند. اسلام سیاسی از حاشیه به متن آمد و جنبش‌های اسلامی مثل نهضت فقه جعفری با الهام از آموزه‌های اسلامی شکل گرفتند. در این بین شیعیان پاکستان بیش از سایر گروه‌ها از انقلاب ایران تأثیر پذیرفتد و به ایران به عنوان یک حامی و الگوی مبارزه نجات‌بخش نگاه می‌کنند.

واژگان کلیدی

بازتاب انقلاب اسلامی، پاکستان، نظریه پخش، صدور انقلاب، ایدئولوژی فرامی.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران به لحاظ شرایط زمانی و مکانی و ماهیت و ابعاد آن، از اهمیت و اولویت بسیار بالایی برخوردار است؛ به همین سبب شناخت آن برای عالمان و عاملان سیاست از لحاظ علمی، عملی، نظری و کاربردی جذابیت و مطلوبیت دارد. این انقلاب توانست توازن قوای بسیار حساس و شکننده شرق و غرب را به هم بزند. از لحاظ تاریخی، تمدنی، جغرافیایی، ایران از مراکز و کانون‌های اصلی جهان اسلام بود. لذا دریافت کننده و متصرکننده هر تحولی بود که در دنیای اسلام اتفاق افتاده است. همچنین هر تغییر و

milanijamil@gmail.com

ms3393@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۲/۲۱

*. کارشناس ارشد علوم سیاسی.

**. دانشجوی دکتری تاریخ اسلام دانشگاه پیام نور.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۲/۹/۹

تحولی که در ایران رخ دهد، قابل انعکاس به دیگر سرزمین‌های اسلامی است. از طرفی دیگر کشور پاکستان نیز از جمله کشورهای بزرگ و مهم اسلامی است. قرار گرفتن این کشور در یک موقعیت خاص چهارپایی، رابطه آن با غرب، هسته‌ای بودن، قربات فرهنگی با ایران و غیره باعث شده است که شناخت این کشور و بررسی مسائل و رابطه آن با ایران و چگونگی ایجاد رابطه و شناساندن اهداف و آرمان‌های سیاست خارجی به این کشور مهم تلقی گردد.

هدف از این پژوهش بررسی بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر پاکستان با تأکید بر شیعیان این کشور می‌باشد که در قالب نظریه پخش مورد بحث قرار می‌گیرد. سؤال اصلی این پژوهش این است که انقلاب اسلامی ایران چه تأثیری بر پاکستان داشته است؟ به نظر می‌رسد انقلاب اسلامی ایران به تحکیم ساختار سیاسی جنبش اسلامی شیعه پاکستان کمک کرده و آنها را به خودبادی و انسجام در سطح معادلات سیاسی ملی رسانده است. لذا در این مقاله ضمن بررسی نظریه پخش، تلاش می‌شود تا بازتاب انقلاب اسلامی بر کشور پاکستان و به ویژه با تأکید بر شیعیان این کشور و همچنین مسیرهای پخش و اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران و نتایج حاصله از گسترش انقلاب ایران در پاکستان را از دریچه نظریه پخش نشان داد. هرچند تا قبل از این، پژوهش‌هایی راجع به بازتاب انقلاب اسلامی در پاکستان انجام گرفته است، اما مقاله حاضر از آن جهت که بازتاب انقلاب را در قالب «نظریه پخش» و به عنوان «پخش فرهنگی» مورد بررسی قرار می‌دهد، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. پژوهش توصیفی - تحلیلی می‌باشد که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای به انجام رسیده است.

نظریه پخش

نظریه پخش در سال ۱۹۵۳ توسط «هاگر استرنند»^۱ جغرافیدان سوئدی ابداع و عرضه شد؛ هرچند نقطه آغاز کاربرد این نظریه در پدیده‌های کشاورزی و شیوع بیماری بود و در ابتدا دو دسته از نوآوری‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت؛ اول چگونگی گسترش سل گاوی و دوم نوآوری‌های کشاورزی و همچنین خودرو، تلفن و خدمات پست بانکی. (Hagerstrand, 1968) اما کاربرد آن به سایر عرصه‌های فرهنگی و غیره نیز تسری یافت و هر نوع نوآوری فکری و فیزیکی را تبیین می‌کند و در بسیاری از مسائل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و غیره می‌توان از آن استفاده کرد. به طور کلی، اشاعه یا پخش عبارت است از فرایندی که بر طبق آن یک امر فرهنگی یا یک اختراق فنی که مشخصه یک جامعه است در جامعه دیگری به عاریت گرفته شده و مورد پذیرش قرار می‌گیرد. (برزگر، ۱۳۸۲: ۴۲) استرنند شش عامل اصلی را در نظریه پخش بر می‌شمارد: ۱. حوزه یا محیط که در آن پخش ظاهر می‌گردد؛ ۲. زمان پخش که ممکن است مداوم یا مقطعی باشد؛ ۳. موضوع پخش؛ ۴. مبدأ پخش و خاستگاه آن؛ ۵. مقصد پخش؛ ۶. مسیر حرکت پدیده‌ها. (Haggett, 1972: 350)

1. Hager Strand.

از نظر استرند، درجه پخش ممکن است از مکانی به مکان دیگر تفاوت پیدا کند و پخش طی مراحلی صورت گیرد که از مراحل ابتدایی به میانی و به تدریج شتاب پیدا می‌کند. (Kevin, 1972: 92) به ویژه در عصر جدید، عناصر فرهنگی و ابداعات به سرعت حرکت هواپیمای جت و به سرعت دریافت تصاویر ماهواره‌ای میان کشورها و قاره‌ها اشاعه می‌یابد. (جردن و راونتری، ۱۳۸۰: ۳۱۶)

۱. انواع پخش

استرند چند نوع پخش را تشخیص داده است که عبارتند از:

پخش جایه‌جایی:^۱ پخش جایه‌جایی زمانی رخ می‌دهد که افراد یا گروه‌های دارای یک ایده مخصوص به طور فیزیکی از مکانی به مکان دیگر حرکت کنند و به این طریق ابداعات و نوآوری‌ها در سرزمین جدید گسترش یابند. مذاهب با اعظام مبلغان مذهبی با پخش جایه‌جایی اشاعه یافته‌اند.

پخش سلسله مراتبی:^۲ در این نوع پخش، پدیده‌ها و نوآوری‌ها در قالب سلسله مراتب گسترش می‌یابند. ایده‌ها از یک فرد مهم به فرد دیگر یا از مرکز شهری مهم به مرکز شهر دیگری گسترش می‌یابد. این نوع پخش به «انتشار ریزشی» هم معروف است، یعنی فرایندی که از مرکز بزرگ‌تر و مهم‌تر به مرکز کوچک‌تر سراسری می‌شود. (Haggett, 1972: 305) بالاترین سرعت انتشار، در پخش سلسله مراتبی است؛ زیرا با پذیرش نوآوری از سوی فرد مهم، پدیده به سرعت به کل قاعده منتقل می‌شود. (برزگر، ۱۳۹۱: ۳۹) در این نوع پخش، بیشتر افراد و شخصیت‌های برجسته و یا سازمان‌ها به عنوان مخاطب مطرح می‌باشند و بعد از آن به سایر گروه‌ها منتقل می‌شود.

پخش سرایتی یا واجیردار:^۳ در این نوع پخش، گسترش عمومی ایده‌ها بدون در نظر گرفتن سلسله مراتب صورت می‌گیرد. این فرایند به شدت تحت تأثیر فاصله قرار دارد. (خواجه سروی و رحمتی، ۱۳۹۱: ۳۴) بر همین مبنای روند پخش از عواملی مثل مشخصات عمده پدیده‌ها، کیفیت آنها، کانون پدیده‌ها، جمعیت آماده پذیرش و فاصله آن و مقاومت یا پذیرش پدیده تعیین می‌کند. (Richard, 1975: 296) البته پدیده پخش صرفاً نه به صورت یکی از موارد فوق بلکه ممکن است به صورت تلفیقی از آنها صورت گیرد و در پخش یک پدیده از سه مورد فوق به صورت همزمان استفاده گردد.

۲. اصول نظریه پخش

به طور کلی اصول و مؤلفه‌های نظریه پخش را می‌توان این گونه دسته‌بندی کرد:

اول؛ حوزه و محیط اولیه پدیده: اولین عامل، حوزه و محیطی است که در آن پدیده پخش ایجاد می‌شود.

-
1. Relocation diffusion.
 2. Hierarchic diffusion.
 3. Contagious diffusion.

این محیط به لحاظ طبیعی یا محیطی، انسانی یا اجتماعی دارای خصوصیات خاصی است.

دوم؛ زمان پخش؛ یک پدیده در طول زمان به مناطق دیگر گسترش می‌یابد. زمان می‌تواند روزها و سال‌ها و به صورت دوره‌های جدا از هم باشد.

سوم؛ موضوع یا پدیده پخش؛ مسئله و رویدادی که از یک حوزه به دیگر مناطق نشر می‌یابد، می‌تواند نوآوری‌های فنی و علمی، یافته‌های جدید کشاورزی و تولیدی، پدیده‌های اجتماعی چون رفتار، گویش و مدل لباس و امراض و یا فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی نظری انقلاب‌ها باشد.

چهارم؛ مبدأ دارای خصوصیات و شرایط خاصی برای ایجاد و تشکیل پدیده است که به دلیل مقبولیت مردمی به دیگر مناطق گسترش می‌یابد.

پنجم؛ مقصد پخش؛ حوزه‌ها و مکان‌هایی که موضوع و پدیده پخش در طول زمان در آن گسترش یافته و بین مردم این مناطق پخش می‌شود.

ششم؛ مسیر حرکت پدیده؛ موضوع پخش در مسیرهای خاصی جریان می‌یابد و این مسیرها به دلیل داشتن شرایط خاص، پدیده پخش را به مقصد می‌رسانند. (حسینی و بزرگر، ۱۳۹۲: ۱۷۵)

در پژوهش حاضر، پخش و گسترش انقلاب اسلامی ایران با استفاده از این نظریه در پاکستان مورد بررسی قرار می‌گیرد. لذا از منظر مقاله حاضر، پخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران هم به صورت پخش جایه‌جایی، هم سلسله مراتبی و هم پخش سراتی به وقوع می‌پیوندد. نمی‌توان پخش انقلاب اسلامی ایران را به یکی از موارد مذکور محدود کرد؛ چراکه انقلاب ایران پیامی عام و جهانی داشت و بر مبنای آموزه‌های دینی محدود به مرزها نیست. نظریه مذکور هرچند نمی‌تواند به صورت کامل تأثیرگذاری انقلاب ایران را نشان دهد و بسیاری از توانمندی‌ها و قدرت نرم انقلاب ایران را که ممکن است در سه‌گونه پخش ذکر شده نگنجند، نمی‌توان براساس آن تبیین کرد، اما به دلایل متعدد از جمله نزدیکی دو کشور از نظر جغرافیایی و قرابت دینی و فرهنگی دو کشور، ابزاری مناسب برای تحلیل و تبیین پخش و صدور انقلاب اسلامی می‌باشد. این نظریه کاستی‌هایی دارد؛ از جمله بعضی معتقدان معتقدند که نظریه از نظر موضوع واسطه مناسب در ارتباط‌پذیری نقص دارد و بعيد به نظر می‌رسد که تماس‌های فردی بدان سان که هاگر استرند به آن استناد می‌کند نقش عمده‌ای در مسیریابی پخش داشته باشد. مثلاً امروزه گسترش تلویزیون و رسانه‌ها جایگزین تعاملات فردی شده‌اند. (شکوبی، ۱۳۷۷: ۱۳۴) در واقع، نظریه نمی‌تواند بسیاری از قابلیت‌های تأثیرگذاری انقلاب ایران از جمله در حوزه قدرت نرم ایران را به وضوح نمایان سازد، اما برای مطالعه تأثیرات انقلاب در بسیاری از حوزه‌ها می‌تواند کاربرد داشته باشد و همان‌طور که خود استرند اشاره دارد، با استفاده از این تئوری می‌توان فعالیت‌ها را در زمان و مکان نشان داد و علاوه بر سادگی آن، انعطاف‌پذیر بوده و به راحتی قابل فهم است. (Hagerstrand, 1970: 12)

پاکستان مصادیقی هم ذکر می‌شود. مقاله حاضر با رویکردی تلفیقی از سه نوع پخش ذکر شده بر آن است تا تأثیرات انقلاب ایران را بر جامعه پاکستان نشان دهد و راههای این اثرگذاری را از نظر بگذراند که در ادامه مصادیق انواع سه‌گانه پخش انقلاب بیشتر بررسی می‌شوند.

نظریه پخش و بررسی تأثیر انقلاب ایران بر پاکستان

طبیعی است که هر انقلابی بعد از پیروز شدن در پی گسترش و ترویج آرمان‌های به دست آمده می‌باشد و بر محیط اطراف تأثیر می‌گذارد. این اصل، نتیجه قهری پدیده انقلاب در سراسر تاریخ جهان است (رمضانی، ۱۳۸۸: ۵۵) و به عنوان بخشی از رسالت برومنزی همه انقلاب‌ها تلقی می‌گردد و خاص انقلاب ایران نیست. (محمدی، ۱۳۸۵: ۶۰) انقلاب اسلامی ایران هم بر سایر جوامع تأثیراتی گذاشته است و به ویژه این تأثیرات در مورد همسایگان و کشورهای اسلامی بیشتر به چشم می‌آید.

۱. فلسفه و چرایی صدور انقلاب اسلامی

انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب سیاسی و فرهنگی با یک ایدئولوژی دینی و فراملی است که صدور و بازتاب آن در دیگر جوامع به ویژه در کشورهای همسایه امری اجتناب‌ناپذیر و حتمی است. در مقدمه قانون اساسی آمده است:

قانون اساسی با توجه به محتوای اسلامی انقلاب ایران که حرکتی برای پیروزی تمامی مستضعفین بر مستکبرین بود زمینه تداوم این انقلاب را در داخل و خارج فراهم می‌کند. به ویژه در گسترش روابط بین‌الملل با دیگر جنبش‌های اسلامی و مردمی می‌کوشد تا راه تشکیل امت واحد جهانی را هموار کند و استمرار و مبارزه در نجات ملل محروم و تحت ستم در تمامی جهان قوام باید. (منصور، ۱۳۷۸: ۱۴)

همان طور که اسپوزیتو اشاره دارد:

انقلاب ایران با الهام از ایدئولوژی اسلامی که داعیه‌دار سعادت و خوشبختی تمام جهانیان است، طبیعی بود که نتواند در محدوده جغرافیای ایران توقف نماید و می‌بایست پیام آن و امواجش در درجه اول به ملل مسلمان کشورهای همسایه و سپس به همه ملل مستضعف جهان برسد. (اسپوزیتو، ۱۳۸۲: ۲۶)

در حقیقت، این انقلاب برای تحقق و احیای دوباره اسلام در جامعه ایران آغاز شد و هدف اصلی آن، احیای فرهنگ معنوی اسلام بود. با مراجعته به آنچه انقلابیان و افرادی که در به وجود آوردن آن نقش مهمی داشتند، می‌توان به این نکته مهم دست یافت. (امرابی، ۱۳۸۳: ۱۷۷) طرح مسئله صدور انقلاب از روزهای اولیه پیروزی آن توسط امام رهبر نشانگر این حقیقت بود که انقلاب اسلامی در ذات خود بیانگر تحولی

ایدئولوژیک در رابطه با مسلمانان و مستضعفان جهان است. (عمید زنجانی، ۱۳۷۶: ۳۵۱) در واقع، هدف از صدور انقلاب دعوت از تمامی جهانیان برای آشنا شدن با مبانی انقلاب می‌باشد. (ملکی، ۱۳۸۵: ۶۸) به این ترتیب مبارزه برای ایجاد اتحاد واقعی و پیوند عقیدتی میان ملل اسلامی یک رسالت جهانی است که انقلاب اسلامی ایران به دوش کشیدن بار آن را یکی از اهداف خود می‌داند. (Benard & Khalilzad, 1984: 147) تأکید پژوهش حاضر بیشتر بر جنبه‌های فرهنگی انقلاب اسلامی می‌باشد و تأثیرگذاری آن را نیز بیشتر از جهت قدرت نرم انقلاب می‌داند.

۲. انقلاب اسلامی ایران به عنوان مبدأ پخش

انقلاب اسلامی ایران انقلابی فرهنگی است که به نسبت نظامها و انقلاب‌های دیگری که تاکنون به وقوع پیوسته تمایزات خاصی دارد. آنچه در جامعه ایران رخ داد، تحول و رویدادی فرهنگی، اخلاقی و اعتقادی بود. (محمدی، ۱۳۸۰: ۲۳۲) شهید مطهری در این خصوص می‌گوید:

این گنجینه عظیم و ارزش‌های انسانی که در معارف اسلامی نهفته بود، تقریباً از سال ۱۳۲۰ به بعد، در ایران به وسیله یک عده از اسلام‌شناس‌های خوب، وارد خودآگاهی مردم شد؛ یعنی اینکه به مردم گفته شد، اسلام دین عدالت است؛ اسلام با تبعیض‌های طبقاتی مخالف است؛ اسلام دین حرکت و آزادی است. به این ترتیب علاوه بر معنویت، آرمان‌ها و مفاهیم دیگر، نظری برای، آزادی خواهی، عدالت و غیره، رنگ اسلامی به خود گرفت و در ذهن مردم جایگزین شد. (پژشکی و دیگران، ۱۳۸۱: ۱۰۳ – ۱۰۰)

پیروزی انقلاب اسلامی نشان داد که فرهنگ اسلامی، ریشه‌های عمیقی درون ملت ایران دارد. شکی نیست که انقلاب اسلامی ایران، بعد اسلامی فرهنگ و هویت اسلامی را برجسته نمود و فرهنگ و گفتمان فرهنگی انقلاب، زمینه‌ساز پایداری آن شده است. اما نکته اصلی، چگونگی حفظ این الگوی فرهنگی در مقطع کوتني است؛ چراکه بسیاری از نظریه‌پردازان معتقدند که اگر انقلابی نتواند الگوی فرهنگی خود را حفظ کند، دچار بحران مشروعیت خواهد شد. لذا گسترش این الگو به اطراف و پیدا کردن دوستان و متحدانی هم‌سو می‌تواند در حفظ و ارتقای جایگاه و شأن انقلاب اسلامی مؤثر واقع گردد.

۳. پاکستان: مقصد پخش

پاکستان کشور جدیدی است که در سال ۱۹۴۷ از هندوستان جدا گردید و استقلال این کشور جنیه مذهبی داشت. بیش از ۹۰ درصد از مردم پاکستان مسلمانند و زبان آنها اردو است. این کشور پیش از استقلال، جزئی از کشور هند بود و مسلمانان در کنار هندوها و سایر اقلیت‌های دینی هند به سر می‌بردند. (مرادی، ۱۳۸۳: ۱۵۳) نقش اسلام در تجزیه شبه قاره هند و تأسیس پاکستان دو جنبه سلبی و ایجابی داشت. از جنبه سلبی عقاید و احکام اسلامی، عامل وحدت‌بخش و هویت‌بخش مسلمانان شبه قاره هند بود. با تأسیس دولت اسلامی

پاکستان، اسلام از جنبه ایجابی نقش بازی کرد. در دنیای جدید دو ایدئولوژی و دو مکتب غربی یعنی کاپیتالیسم و کمونیسم رایج بود و برای اقتصاد و فرهنگ، سیاست و فرهنگ، مدل و الگو ارائه می‌دادند، لذا تأسیس حزب جماعت اسلامی به رهبری مولانا ابوالعلی مودودی در راستای نیاز مذکور بود. اسلام در جنبه ایجابی برای پاکستان با چالش‌هایی مواجه بود؛ زیرا پاکستان برای استقرار و استمرار حیات خود با مشکلات زیادی مواجه بود که موجودیت آن را تهدید می‌کرد. از جمله می‌توان به جمعیت زیاد، اختلافات قومی و مذهبی فراوان، مهاجرت و جایه‌جایی عظیم جمعیت، مشکلات اداری و اقتصادی و فقر و دوتکه بودن جغرافیای سیاسی اشاره کرد. (حشمت زاده، ۱۳۸۵: ۲۲۷ - ۲۳۶)

قوه مجریه کشور پاکستان متشکل از رئیس جمهور، نخست وزیر، کابینه و شورای امنیت ملی است. طبق قانون اساسی پاکستان، رئیس جمهور آن نیز باید مسلمان باشد. از مقام‌های مهم پاکستان، می‌توان به دادستان کل، حسابرس کل، مسئولان کمیسیون سرزیمنی فدرال، کمیسیون خدمات عمومی فدرال، انتخابات مرکزی و بازرگانی کل اشاره نمود.

قوه قضاییه پاکستان شامل دیوان عالی، دیوان‌های عالی ایالتی و دیگر دادگاه‌هایی است که صلاحیت رسیدگی قضایی به امور جنایی و مدنی را دارند. رئیس جمهور علاوه بر انتصاب رئیس دیوان عالی، رئیس قضات را نیز تعیین می‌کند و دیگر قاضی‌های دادگاه عالی نیز بعد از مشورت رئیس جمهور با رئیس قضات از سوی شخص رئیس جمهور منصوب می‌شوند. (نظیف کار و نوروزی، ۱۳۸۲: ۱۸۰ - ۱۷۹) قبل از استقلال پاکستان، احزاب و گروه‌هایی در این سرزمین شکل گرفته بود که بعد از استقلال هم فعالیت آنها ادامه یافت.

۴. زمان پخش

گسترش یک پدیده از یک کانون یا کانون‌های محدود در میان مردمی که آماده پذیرش آن پدیده می‌باشند، در طول زمان صورت می‌گیرد. (شکویی، ۱۳۷۶: ۱۲۲) انقلاب ایران از همان روزهای اولیه پیروزی در پی گسترش و ارائه پیام خود به سایر جوامع برآمد و این تلاش همواره و به صورت مستمر ادامه داشته است؛ چراکه پیام انقلاب اسلامی ماهیتی جهانی دارد و در محدوده‌های تنگ زمانی و مکانی جا نمی‌گیرد. (عسکری، ۱۳۸۶: ۱۱۳) از آنجایی که رابطه ایران و پاکستان از همان ابتدای پیروزی انقلاب دوستانه بود، لذا فرایند تأثیرگذاری و ترویج انقلاب ایران به صورت مستمر و تا امروز در پاکستان ادامه داشته است. ممکن است در موقعی این روند کند شده باشد اما هیچ وقت از بین نرفته و از دستور کار خارج نشده است.

۵. موضوع پخش

جمهوری اسلامی ایران نه تنها مانع برای پخش نوآوری ایجاد نکرده است بلکه تلاش دارد تا با اتخاذ سیاست‌هایی، امکان انتقال و پخش آن را فراهم نماید. از آنجایی که انقلاب ایران یک انقلاب فرهنگی و

سیاسی می‌باشد، موضوع پخش نیز سیاسی و فرهنگی است. به نوشه بزرگر، موضوع اساسی پخش انقلاب ایران مواردی مانند بیداری اسلامی و اعتماد به نفس سیاسی، ایجاد دولت اسلامی و در مجموع «اسلام سیاسی» است. (بزرگر، ۱۳۹۱: ۵۹)

۶. راهها و مسیرهای پخش انقلاب ایران در پاکستان

انقلاب ایران به سه طریق پخش جایه‌جایی، سلسله مراتبی و سراتی بر پاکستان تأثیر گذاشته است. از آنجایی که ایران با پاکستان دارای مشترکات فراوانی از جمله زبان است و زبان، ابزار مهمی در مبادلات و پخش فرهنگی است و زبان‌های فارسی و اردو مشترکات فراوانی دارند، لذا انقلاب ایران تأثیرات زودهنگامی بر پاکستان داشته است. (محمدخان، ۱۳۷۳: ۶۵۲ – ۶۴۱) اگرچه مبارزه و استکبارستیزی در پاکستان، به لحاظ سابقه مبارزه با انگلیس و نهضت استقلال خواهی، نسبت به بسیاری از دیگر کشورهای اسلامی، امر جدیدی محسوب نمی‌شد، اما پس از یک دوره فترت، شتاب آن در اثر انقلاب اسلامی افزایش یافت و سطح آن ارتقا پیدا کرد و استکبارستیزی انقلاب ایران با استقبال در پاکستان مواجه شد.

یک. انتقال پیام انقلاب اسلامی از طریق پخش جایه‌جایی
 ارتباطات گسترده‌ای بین دو کشور ایران و پاکستان از زمان‌های دور وجود داشته است. علاوه بر همسایگی دو کشور، قربت فرهنگی و دینی بین ایران و پاکستان این ارتباطات را تسهیل کرده است. این ارتباط بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران بیشتر تقویت شده است. سفر آیت‌الله خامنه‌ای رئیس جمهور وقت ایران در سال ۱۳۶۴ و استقبال از ایشان تأثیر مهمی بر روابط دو کشور و انتقال پیام انقلاب ایران به پاکستان داشته است. در سفر آقای خاتمی رئیس جمهور ایران به پاکستان در سال ۱۳۸۱ هم مردم پاکستان ضمن استقبال از ایشان با در دست داشتن پلاکاردها و عکس‌های امام و رهبری حمایت خود را از انقلاب ایران به نمایش گذاشتند. (خبرگزاری تسنیم، ماجراهی سفر خاتمی به پاکستان) علاوه بر سفر نخبگان ایرانی به پاکستان، متقابلًاً سفر مسئولان پاکستانی به ایران نیز در رساندن پیام ایران و تبیین مواضع و دیدگاه‌های ایران مهم تلقی می‌شود.

همچنین نشستهای بین‌المللی و عمومی می‌تواند مهم‌ترین عرصه تبادل اطلاعات و در واقع، ایجاد تصویری واقعی از یک کشور در نظر گرفته شود (Gonesh and Melissen, 2005: 11-12) برقراری روابط فرهنگی و علمی مثل تبادل استاد و دانشجو، برقراری ارتباط با شخصیت‌های بزرگ علمی، فرهنگی و دینی دیگر کشورها هم می‌تواند در اشاعه گفتمان انقلاب مؤثر واقع شود. فعالیت سفارتخانه ایران در پاکستان و ارتباطات دیپلماتیک با این کشور، اعزام رایزن فرهنگی از طرف وزارت ارشاد و سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، تلاش‌ها و حمایت نهادهای حمایتی مثل کمیته امداد امام خمینی (ره) و جهاد سازندگی، برنامه‌های برون‌مرزی صدا و سیما و ارتباطات بین دو کشور در سمینارها و مراسم‌ها نمونه پخش جایه‌جایی انقلاب ایران در پاکستان می‌باشد. همچنین فعالیت مجمع جهانی تقریب مذاهب، تحصیل طلبه‌های پاکستان

در حوزه‌های علمیه و دانشگاه‌های ایران، ارتباط‌گیری با حجاج در مراسم حج، دعوت از میهمانان پاکستانی برای مراسم‌های مثل مراسم ارتحال امام خمینی ره و روز قدس در انتقال و پخش پیام انقلاب در پاکستان مؤثر می‌باشد. (بزرگ، ۱۳۹۱: ۵۹) انور زیب پاکستانی می‌گوید:

مردم پاکستان نه فقط شیعه‌ها بلکه اهل تسنن تسنه انقلاب اسلامی هستند. ما در مناطق اهل تسنن، یا جمعیت صد درصد اهل سنت؛ سالگرد انقلاب اسلامی را برگزار می‌کردیم و چه جماعت عظیمی می‌آمدند و چه قدر هم استقبال می‌شد. همچنین سالگرد رحلت امام در آنجا برگزار می‌شد. (زیب، ۱۳۹۲)

در همین راستا می‌توان با حضور در مناطق مختلف پاکستان و ارتباط‌گیری با نخبگان این کشور هرچه بیشتر مردم را با آرمان‌های انقلاب آشنا کرد و با تبیین مواضع و دیدگاه‌های جمهوری اسلامی در حوزه‌های مختلف همانند اتحاد جهان اسلام، مسائل تروریسم و روابط بین دو کشور، بیش از پیش در شفافسازی و ایجاد روابط حسن و ارائه الگو و سرمشی مناسب از انقلاب اسلامی گام برداشت.

دو. پخش سلسله مراتبی انقلاب اسلامی در پاکستان
پخش پدیده انقلاب اسلامی ایران دائمی و پویا است و به زمان و مکان خاصی محدود نمی‌باشد. انقلاب اسلامی ایران از راههای متعددی می‌تواند بر سایر جوامع اثر بگذارد از جمله: ارائه مدلی مناسب از توسعه و پیشرفت تکامل و اخلاقیات صحیح اسلامی برای جهان. (رمضانی، ۱۳۸۸: ۶۹) یا از طریق تأکید بر فرهنگ و تمدن به عنوان کشوری با سابقه تمدنی قدیمی و غنی؛ چراکه فرهنگ و تمدن ایران به عنوان یک کشور باستانی و نقش‌آفرین در تمدن جهانی می‌تواند تأثیر عمیقی بر سیاست خارجی داشته باشد. (Sampson, 1987: 395-385)

در بعد اقتصادی با توجه به اینکه اقتصاد همه کشورهای منطقه در اقتصادهای پیرامونی دسته‌بندی می‌شوند و فراتر از آن جنبه مکمل سازی برای یکدیگر ندارند، ایران قادر قدرت تأثیرگذاری سلسله مراتبی اقتصادی است و لذا می‌کوشد تا با تأثیرگذاری بر نخبگان فرهنگی، سیاسی و مذهبی روند اشاعه فرهنگی را به گونه سلسله مراتبی محقق سازد. (بزرگ، ۱۳۹۱: ۶۶) با این حال نمایش کارآمدی انقلاب اسلامی در تمام زمینه‌ها می‌تواند به عنوان مهم‌ترین راهبرد در راستای صدور انقلاب مورد توجه قرار گیرد. (مجرد، ۱۳۸۶: ۹۱) همسایگی ایران با پاکستان فرصت بسیار مهمی برای تأثیرگذاری بر این کشور ایجاد کرده است و همین عامل جغرافیا در حوزه پخش سلسله مراتبی مهم ارزیابی می‌شود.

در پخش سلسله مراتبی انقلاب ایران، کشورهایی به صورت پیشاپنگ در باب تأثیرگذاری مطرح می‌باشند که کشور پاکستان پیشاپنگ منطقه شبه قاره هند و آسیای جنوب شرقی محسوب می‌شود. (بزرگ، ۱۳۹۱: ۶۴) ارتباط‌گیری با نخبگان این کشور باعث تسریع در پخش پیام انقلاب ایران شده است. مولانا فضل الرحمن، رهبر جمعیت علمای اسلام در «کنفرانس مدارس دینی» (۱۹۹۹، پیشاور)، درباره تأثیرپذیری از انقلاب ایران گفت:

در همسایگی پاکستان، دو کشورند که در آنها انقلاب رخ داده است. ما به عنوان یک فرد سیاسی دو نتیجه می‌توانیم از آنها اخذ کنیم؛ اول اینکه در ایران انقلاب آمد، نظام سلطنتی از بین رفت و قشر مذهبی ایران بر سر قدرت رسید. این یک واقعیت است و چه بهتر بود که ما در همان زمانی که انقلاب رخ داد، از این واقعیت استفاده می‌بردیم. (صمدی، ۱۳۹۲ الف)

رئیس انجمن حقوقدانان پاکستان درباره تأثیر انقلاب اسلامی بر بیداری مردم خود می‌گوید:

انقلاب اسلامی ایران به قدری برای ما مقدس است که احساس می‌کنیم بخشی از ایران هستیم. ایران مثال جان ماست. ما فکر می‌کنیم امروز برای حفظ اسلام فقط یک چیز ارزش دارد و آن دفاع از انقلاب اسلامی ایران است. ملت پاکستان بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، تازه فهمیدند که انقلاب چیست، اسلام چیست. از طریق انقلاب اسلامی، مسلمانان با مفهوم «خودسازی» آشنا شدند و متوجه شدند که تنها از طریق اسلام است که می‌توان انسان را شناخت. (کدیور، ۱۳۷۲: ۱۳۰)

حتی مردم پاکستان برای رحلت امام سوگواری داشتند. انور زیب که خود در این مراسم سوگواری شرکت داشته است می‌گوید:

روز رحلت امام، به محض اینکه ما خبر را فهمیدیم، گریه کنان، سینه زنی می‌کردیم و در یک راهپیمایی چند کیلومتری تا منزل رئیس کنسولگری برای تسلیت رفتیم. مردم جمع شدند و چه جماعتی از پاکستانی‌های شیعه و سنی نالان و گریان بودند. (زیب، ۱۳۹۲)

از آنجا که نخبگان ملی و محلی راحت‌تر می‌توانند با مردم در ارتباط باشند و بر آنها تأثیر بگذارند، در پخش سلسله مراتبی ارتباط با نخبگان اولویت دارد و دعوت از نخبگان پاکستانی برای مراسم‌های مختلف به ایران و انعکاس دیدگاه‌های آنان در رسانه‌های ایران در همین راستا می‌باشد.

ایجاد سازمان‌ها و نهادهایی به تبعیت از ایران از دیگر نمونه‌های پخش سلسله مراتبی انقلاب ایران در پاکستان به شمار می‌آید. آغاز فعالیت سیاسی گروههایی مثل «تحریک جعفریه» را می‌توان نمونه‌ای از این موارد دانست. این گروه به فعالیت سیاسی پرداخت و در آگاه‌سازی مسلمانان و به ویژه شیعیان در پاکستان و ورود آنها به عرصه سیاسی نقش مهمی ایفا نمود. برای بسیاری از جمله گروههای مثل روزنامه‌نگاران، انقلاب اسلامی ایران یک انقلاب مردمی و اسلامی می‌باشد که یک الگو و سرمشق برای آنها محسوب می‌شود. روزنامه اردو زبان پاکستان با اشاره به اینکه برخی از سیاستمداران این کشور برپایی انقلاب را آسان فرض می‌کنند، نوشت: «کشورهای جهان، فقط شاهد یک انقلاب مردمی و اسلامی بودند که در ایران به رهبری شایسته امام خمینی رهبر انقلاب اسلامی صورت گرفت و به پیروزی رسید». (خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۳)

و اجتماعی پاکستان از جمله گروههایی هستند که می‌توان با برقراری ارتباط با آنها به عنوان گروههای هدف، ضربت تأثیرگذاری پیام انقلاب ایران را در جامعه پاکستان بالا برد.

سه. پخش سرایتی انقلاب اسلامی در پاکستان

ایران و پاکستان به عنوان دو کشور همسایه دارای ارتباطاتی با هم می‌باشند و عامل جغرافیا به عنوان یک عامل تسريع‌کننده پخش مدنظر می‌باشد. همسایگی و نزدیکی دو کشور در حوزه پخش سرایتی مهم قلمداد می‌شود و به انتقال سریع تر پیام کمک می‌کند. در پخش سرایتی فرض بر این است که موضوع پخش به نزدیکترین افراد، افشار و مناطق مختلف صورت گیرد (برزگر، ۱۳۹۱: ۷۵) لذا فاصله مهم می‌باشد و کمبودن فاصله می‌تواند به افزایش تأثیرات کمک کند. ایران کانون پخش محسوب می‌شود و پاکستان مقصد و هدف می‌باشد و نزدیکی دو کشور از نظر جغرافیایی علاوه بر قربت فرهنگی و دینی، فرصتی فراهم می‌کند تا راحت‌تر بتوان به ترویج و گسترش آرمان‌های انقلاب پرداخت. هر چند ممکن است موانعی برای پخش در این راستا وجود داشته باشد؛ موانعی همانند اختلاف مذهبی که خود می‌تواند مانع جدی پخش باشد. (رفیع‌پور، ۱۳۷۶: ۶۴۶) اختلافات و درگیری‌های قومی و مرزی و تحرکات گروهک‌هایی در مرز دو کشور نیز هر از چند گاهی بر روابط دو کشور سایه می‌اندازد، اما می‌توان با ارائه موانع و آرمان‌های فراملی انقلاب اسلامی و مشترک بین دو کشور بر موانع مذکور فائق آمد و بر جامعه پاکستان تأثیر گذاشت.

انقلاب ایران در وله اول یک انقلاب فرهنگی بود که بر مبنای آموزه‌های دینی و به ویژه با تأکید بر قدرت نرم و توانایی و پتانسیل معنوی انقلاب پیروز شد و در پی تأثیرگذاری بر دیگران برآمد. در پخش سرایتی اگر موضوع پخش جذابیت و قابلیت لازم را داشته باشد جوامع هدف، خود از آن استقبال می‌کند. لذا الگوسازی و ارائه یک الگوی نمونه از انقلاب بهتر می‌تواند دیگران را متحاب به تعیت و تقلید از تجربه انقلاب اسلامی نماید. تأکید بر قدرت نرم انقلاب اسلامی و تبیین آرمان‌های آن برای دیگران بهترین فرصت برای ارائه انقلاب و صدور آن می‌باشد. قدرت نرم به آن دسته از قابلیتها و توانایی‌های کشور اطلاق می‌شود که با به کارگیری از ابزاری چون فرهنگ، آرمان و یا ارزش‌های اخلاقی به صورت غیر مستقیم بر منافع یا رفتارهای دیگر کشورها اثر می‌گذارد (گوهری مقدم و جاوادی مقدم، ۱۳۹۱: ۵) و فقط ابزار غرب نیست بلکه سلاحی مناسب برای رقیبان غرب – از جمله ایران – نیز هست. (Taverner, 2010: 138)

جوزف نای^۱ منابع قدرت نرم را در سه دسته؛ فرهنگ، ارزش‌های بنیادین و سیاست‌ها می‌داند. (Nye, 2004: 12-15) یکی از منابع قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران که بر محمل آن ارزش‌ها و پیام‌های انقلاب اسلامی به دیگر کشورهای مسلمان قابل انتقال است ایدئولوژی مشترک اسلامی است که عامل وحدت‌بخش همه مسلمین جهان فارغ از هرگونه فرقه و مذهب است. (جمالزاده، ۱۳۹۱: ۶۹) هر نظامی که از هماهنگی بیشتری با ملت بر محور ارزش‌های دینی برخوردار باشد، از قدرت نرم بیشتری برخوردار است. (تی.جی.لنون، ۱۳۸۸: ۱۳) ارزش‌های انقلاب اسلامی باید به بهترین نحو به جوامع هدف منتقل گردند. طریق انتقال ارزش‌ها به کشورهای دیگر و از جمله کشورهای مسلمان آگاهی‌بخشیدن به آنها با استفاده از رسانه‌های

1. Joseph Nye.

جمعی مثل صدا و سیما و مطبوعات و کتاب و سینما و نهادهای تبلیغی مانند حوزه‌ها و سازمان تبلیغات اسلامی و سایر دستگاه‌های رسمی مانند وزارت ارشاد اسلامی و وزارت امور خارجه است. (جمالزاده، ۱۳۹۱: ۶۷)

صدور فرهنگی انقلاب باید در الوبت باشد؛ چرا که اهمیت نیازهای غیرمادی مثل حقوق بشر و حقوق فردی و مدنی امروزه بیشتر از نیازهای و مسائل مادی می‌باشد. (Fax, 2001: 278) همچنین ارزش‌های معنوی که دیگران خواهان آنها هستند نیاز به هزینه کمتری دارند (سلیمانی پولک، ۱۳۸۶: ۸۶) و چون آرمان‌های انقلاب بر مبنای معنویات است نه مادیات، جذب دیگران نیز از این راه میسر می‌گردد.

مولانا بشیرالرحمن از رهبران مسلمان اهل سنت پاکستان، انقلاب اسلامی ایران را مورد علاقه شدید مسلمانان پاکستان ارزیابی می‌کند و می‌گوید: «هر روز که از انقلاب شکوهمند ایران می‌گذرد، مردم ما علاقه بیشتری به آن پیدا می‌کنند و بیشتر شیفته این انقلاب می‌شوند» به اعتقاد او، انقلاب اسلامی ایران و رهبر آن راهی را به مسلمین جهان نشان دادند تا آن را پیموده و به هدف خود که نجات یافتن از زیر یوغ ابرقدرت‌هast، برسند. (خرمشاهد، ۱۳۸۱: ۷۵) انقلاب اسلامی ایران به طور غیر مستقیم، در بیداری و رشد اسلام‌گرایی در میان اهل سنت پاکستان نقش بسزایی داشته است؛ زیرا پیروزی اسلام‌گرایان در ایران، انتظار تحقق انقلاب اسلامی مشابه را در میان اسلام‌گرایان پاکستان تا حدی افزایش داد و این در حالی بود که اسلام‌گرایی سنی در پاکستان تا پیش از انقلاب ایران، حالت انقلابی خود را تقریباً به طور کامل از دست داده و غالباً به محافظه‌کاری روی آورده بود. بنابراین، می‌توان گفت: تحولات ایران تأثیرهای کمی و کیفی بر جریان اسلام‌گرایی در منطقه گذاشته است. (عارفی، ۱۳۸۲: ۸۹) تجربه اسلام سیاسی در ایران و تشکیل حکومت بر مبنای آموزه‌های اسلامی و دینی به عنوان یک نمونه و سرمشق برای فعالان سیاسی در جوامع اسلامی مطرح شد که از محافظه‌کاری رنج می‌برند و در پاکستان هم این تجربه با استقبال مواجه شد و حتی به ایجاد نهادها و مؤسساتی به تبعیت از ایران منجر گردید. به طور کلی، بازتاب انقلاب اسلامی بر ملت‌ها و از جمله پاکستان را می‌توان از گرایش و پذیرش ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب تا اتخاذ شیوه‌ها و روش‌های اتخاذ شده از جمله گسترش تظاهرات عمومی علیه نظامهای حاکم را مشاهده کرد. (محمدی، ۱۳۸۴: ۵۶)

به دلیل استخراج این ارزش‌ها و آموزه‌ها از مبانی اسلامی با استقبال بهتری از طرف مسلمانان و به ویژه شیعیان روبرو شده است. البته گسترش انقلاب ایران در پاکستان با موانع و مشکلاتی نیز روبه رو بوده است، مواردی از قبیل: ترس از نفوذ انقلاب اسلامی متأثر از سیاست دولت‌های غربی، عدم هماهنگی دولت پاکستان با مردم در بسیاری از موارد و تضعیف موقعیت زبان فارسی در پاکستان، (صمدی، ۱۳۹۲ الف) اختلافات مذهبی، دولت‌های نظامی و بعض‌ا سکولار در پاکستان، نفوذ کشورهایی مثل عربستان و تبلیغات علیه انقلاب ایران را می‌توان به عنوان موانع پخش و گسترش انقلاب ایران در پاکستان برشمود. در ادامه و به صورت خاص، تأثیرگذاری انقلاب ایران بر شیعیان پاکستان بررسی می‌شود.

انقلاب اسلامی ایران و شیعیان پاکستان (جامعه هدف و محیط پذیرای پخش)

وقوع انقلاب اسلامی فرصتی بود برای اینکه شیعیان، خود را بازیابند. زعماً و بزرگان شیعه با استفاده از این فرصت، طرح یک اجتماع همگانی را ریختند که هدف آن تنظیم روش مقابله با وضع ناهنجار حاکمیت و آماده ساختن منشوری برای حرکتهای آینده شیعیان بود. بر این اساس، روز ۲۴ فروردین ۱۳۵۸ روز اجتماع شیعیان در شهرستان بهگر اعلام گردید و دو مسئله مورد بررسی قرار گرفت. ۱. تعیین رهبر ۲. تشکیل حزب یا سازمانی که بتواند اهداف مورد نظر را به صورت منظم و تشکیلاتی عملی سازد. شور و هیجان و قدرت معنوی حاکم بر این اجتماع، کاملاً تحت تأثیر انقلاب اسلامی قرار داشت. روحانیان پیشاپیش توده‌ها قرار گرفته و مردم به آنها اقتدا کردند. در این اجتماع عظیم، سازمانی بنیان نهاده شد که به نهضت فقه جعفری مرسم شد و علامه مفتی جعفر حسین به عنوان رهبر این سازمان برگزیده شد. ظهور مقتدرانه «تحریک» در صحنه سیاسی و اجتماعی، که نتیجه بازتاب مثبت انقلاب ایران بود، حمایت‌های زیادی در داخل جامعه شیعی این کشور به همراه داشت. (عارفی، ۱۳۸۲: ۱۲۳) تحریک جعفری در دوران رهبری عارف حسینی (۱۹۸۴ - ۱۹۸۸) توانست اکثریت قاطع شیعیان پاکستان را حول محور خود گرد آورد و مسائل و مشکلات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنان را مورد مطالعه قرار دهد. در تاریخ سیاسی شیعیان پاکستان، این اولین بار بود که یک حزب سیاسی - مذهبی شیعه بر تمام اوضاع شیعیان اشراف پیدا می‌کرد و در برابر سنت‌گرایان مخالف سیاست و محافظه‌کاران هودار دولت چیرگی خود را به اثبات رساندند. (صمدی، ۱۳۹۲ ب)

۱. زمینه‌ها و مسیرهای پخش و اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان

تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان با روش‌ها و ابزارهای مختلفی تحقق یافته که از جمله این روش‌ها عبارتند از:

۱. زمینه‌ها و ریشه‌های عمیق تاریخی اسلام در شبه قاره هند و نقش اساسی اسلام در استقلال پاکستان، به عنوان شرط لازم برای اثرگذاری انقلاب اسلامی ایران، مورد توجه جدی است؛ زیرا موج اول اثرگذاری بیش از آنکه محصول عرضه ارادی برنامه‌ریزی شده انقلاب باشد، ناشی از تقاضا و زمینه آماده و مساعدی بود که در شیعیان پاکستان وجود داشت. (پخش سرایتی)

۲. از سال‌های قبل از انقلاب، علمای بزرگ شیعه پاکستان در قم و نجف آموزش دیده و مهتم‌ترین نقش را در ترویج انقلاب اسلامی و سیاسی - تشکیلاتی شدن شیعیان پاکستان داشتند.

۳. بعد از انقلاب اسلامی مؤسسات خیریه و فرهنگی در پاکستان به وجود آمد که از انقلاب ایران و رهبری آن ملهم بود. مثل کمیته امداد امام خمینی (ره)، مؤسسه خیریه و آموزش امام خمینی (ره)، مرکز فرهنگی اقبال - شریعتی. (پخش سلسله مراتبی)

۴. مراسم هفته وحدت و سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران از ابزارهای مؤثر در بازتاب انقلاب اسلامی ایران در پاکستان، به ویژه در میان شیعیان بود. این ابزارها و روش‌ها نشان دهنده کم و کیف بازتاب انقلاب اسلامی ایران در شیعیان پاکستان می‌باشند. (حشمتزاده، ۱۳۸۵: ۲۳۷ - ۲۳۶)

۲. نتایج و دستاوردهای پخش انقلاب اسلامی در شیعیان پاکستان

تحولاتی که از رهگذر انقلاب اسلامی ایران در شیعیان پاکستان ایجاد شد عبارتند از:

۱. تقویت موقعیت دینی شیعیان: با پیروزی انقلاب اسلامی، شیعیان پاکستان احساس کردند دولتی مستقل ظهور کرده است که با برآوردن پرچم اصول گرایی شیعی توان بالایی برای حمایت از آنها در سطح داخلی و خارجی و در جامعه‌ای که اکثریت آن را اهل سنت تشکیل می‌دهند، دارد. طبیعتاً این مسئله با ایجاد احساس نیرومندی در آنان، باعث تلاش مضاعف و بروز شجاعت ویژه‌ای از سوی آنان گردید. پس از انقلاب اسلامی، با حمایتی که از ناحیه ولایت فقیه و مراجع ایران صورت گرفت، مدارس حوزه علمیه پاکستان از جهت کیفیت و کمیت ارتقای بی‌سابقه‌ای یافته‌اند و از جهت برنامه‌های درسی نیز بسیاری از آنان زیر نظر حوزه علمیه قم به فعالیت می‌پردازن. (صمدی، ۱۳۹۲ ب)

۲. تقویت موقعیت سیاسی شیعیان: پیش از انقلاب اسلامی، شیعیان پاکستان فعالیت سیاسی و اجتماعی منظم و سازمان یافته نداشتند. علمای پاکستان نیز عمده‌تاً مشغول فعالیت‌های علمی، مذهبی و تبلیغاتی بودند و عمالاً به جدایی دین از سیاست اعتقاد داشتند (نعمیان، ۱۳۸۶) ولی با تشکیل دولت شیعی در ایران، به طور آشکار بستر مناسبی برای حمایت این دولت از برخی منافع جامع شیعیان در برابر دولت پاکستان فراهم آمد. دولت پاکستان اولین دولتی بود که جمهوری اسلامی را به رسمیت شناخت. (صمدی، ۱۳۹۲ ب) تا جایی که وقتی شهید حسینی در یک اجتماع عظیم در لاھور پاکستان نهضت جعفری را به عنوان یک نهضت دینی - سیاسی مطرح کرد، در همان روزها یک کمیته سیاسی در سراسر پاکستان درست کرد تا تصمیم‌گیری‌های سیاسی را انجام دهدن. (زیب، ۱۳۹۲)

۳. انسجام تشکیلاتی گروه‌های شیعی: عمده‌ترین خواست اجتماعی - سیاسی شیعیان در گذشته محدود به سه امر بود: ۱. تدریس عقاید شیعی برای دانش آموزان شیعی در مدارس دولتی؛ ۲. واگذاری اوقاف شیعیان به خود آنها؛ ۳. حراست از مراسم عزاداری سیدالشهداء. اعلام برنامه اسلامی‌سازی پاکستان از سوی ضیاءالحق که بر اساس فقه حنفی در نظر گرفته شده بود، شیعیان را به واکنش جدی علیه دولت و تأسیس تحریک نفاذ فقه جعفری به رهبری جعفر حسین در آوریل ۱۹۷۹ واداشت. این حرکت از سال ۱۹۸۴ به یک حزب سیاسی تمام عیار تبدیل شد. «تحریک جعفریه» با بهره‌گیری از شرایط سیاسی - مذهبی منطقه که پس از انقلاب اسلامی ایران به وجود آمده بود، توانست باور دیرینه اقتدار مذهبی و سنتی شیعیان را دگرگون سازد. (کامران مقدم، ۱۳۵۸: ۱۰۳) از جمله احزاب و گروه‌های شیعی مذهب در پاکستان می‌توان به حزب جهاد، نهضت فقه جعفری پاکستان، سازمان

دانشجویان امامیه، سازمان امامیه صدر نقوی، سازمان اصغریه و سپاه محمدالله که در اوج درگیری‌های سال ۱۹۹۴ اعلام موجودیت کرد و وفاق علمی و جامعه المنتظر لاھور اشاره کرد. (نظیف کار و نوروزی، ۱۳۸۲)

۴. افزایش سطح بینش سیاسی - مذهبی شیعیان: اکثر شیعیان پاکستان تا پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ایران نسبت به لزوم تقلید از مراجع، کم توجه بودند. در مورد اجرای مراسم مذهبی تا پیش از پیروزی انقلاب این مراسم به صورت افراطی ترین و غیراصولی ترین شکل ممکن اجرا می‌شد که پس از انقلاب اسلامی در ایران به شکل مناسبتری اجرا شد. تقویت روحیه همدردی با جهان اسلام و پشتیبانی از نهضت‌های آزادی‌بخش جهان در مقابل ظلم و ستم حکام دست نشانده و استکبار جهانی، یکی دیگر از نتایج بارز و برجسته بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان است که به لحاظ شکل و شیوه عملکرد، به طور قابل ملاحظه‌ای متمایز از قبل وقوع انقلاب اسلامی است. (فراتی، ۱۳۸۱: ۸۶)

نتیجه

وقوع انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک انقلاب دینی و ایدئولوژیک و موضع‌گیری آن علیه قدرت‌های استکباری و داعیه حمایت از محرومین و مستضعفین با استقبال روبه رو شد. انقلاب هم از ابتدای پی گسترش آرمان‌های خود به سایر جوامع به ویژه مسلمانان و همسایگان برآمد. از آنجایی که انقلاب ایران یک انقلاب فرهنگی بود و صبغه فرهنگی آن بر سایر جهاتش برتری دارد، لذا انقلاب از جهات فرهنگی و به ویژه با تأکید بر قدرت نرم انقلاب اسلامی بهتر می‌تواند بر سایر جوامع اثر بگذارد.

نظریه پخش، می‌تواند برای نشان دادن میزان تأثیرگذاری و گسترش انقلاب اسلامی در سایر جوامع مورد استفاده قرار گیرد. انقلاب ایران به عنوان مبدأ و کانون پخش، اصالت و هویت خاص خود را دارد. جامعه هدف و مقصد پخش، یک کشور همسایه و اسلامی است که اشتراکات دینی و زبانی و فرهنگی با ایران دارد که آن را به یک «محیط پذیرای» موضوع پخش تبدیل کرده است. هر چند اکثریت اهل سنت پاکستان و بعضًا حضور نیروهای افراطی و تدرو و پیروی از سیاست‌های دول خارجی نشان دهنده این است که مقصد پخش «موانع پخش» نیز دارد. همسایگی با پاکستان پدیده پخش انقلاب را تسهیل کرده است و از نظر «زمان پخش» نیز تداوم تأثیرگذاری انقلاب اسلامی بر پاکستان را شاهد می‌باشیم.

نتیجه پژوهش حاضر نشان‌گر این است که انقلاب اسلامی ایران توانسته است کشور پاکستان به طور اعم و شیعیان پاکستان را به طور اخص تحت تأثیر خود قرار دهد و مفهوم ارزش‌هایی چون تلاش برای آزادی و استقلال، زیر بار ظلم نرفتن، مبارزه با استکبار و همدردی با مستضعفین را به ملت پاکستان و به خصوص شیعیان بیاموزد. انقلاب اسلامی ایران توانسته است یک نوع بیدارگری اسلامی را در پاکستان و در میان شیعیان ایجاد کند و آنها را به خودباوری و انسجام برساند. در واقع، انقلاب اسلامی ایران نه تنها شیعیان پاکستان بلکه کشور پاکستان را تحت تأثیر خود قرار داد و نوعی انسجام و وحدت را میان ملت پاکستان ایجاد کرد. انسجام

گروه‌های شیعی در پاکستان، ورود فعالانه آنها به فعالیت‌های سیاسی و تشکیلاتی، بر جسته نمودن نقش علماء، تقویت حوزه‌های علمی و تلاش برای پس زدن ظلم و متجاوز از جمله تأثیرات انقلاب اسلامی ایران بر شیعیان پاکستان است. در حال حاضر در صورتی که ما بتوانیم گفتمان فرهنگی انقلاب اسلامی را در شرایط جهانی شدن حفظ کنیم و این الگوسازی همچنان ادامه پیدا کند و خود را با شرایط و مقتضیات جهانی شدن هماهنگ کنیم، خواهیم توانست تأثیرات فراوانی در سطح منطقه و همچنین در سطح بین‌المللی داشته باشیم.

منابع و مأخذ

۱. اسپوزیتو، جان، ۱۳۸۲، انقلاب اسلامی ایران و بازتاب جهانی آن، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
۲. امرایی، حمزه، ۱۳۸۳، انقلاب اسلامی ایران و جنبش‌های اسلامی معاصر، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۳. برزگر، ابراهیم، ۱۳۸۲، «نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی»، مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۸.
۴. ———، ۱۳۹۱، نظریه‌های بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق ع.
۵. پژشکی، محمد و دیگران، ۱۳۸۱، انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن، قم، نشر معارف.
۶. تی جی لنون، الکساندر، ۱۳۸۸، کاربرد قدرت نرم، ترجمه سید محسن روحانی، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق ع.
۷. جردن، تری و لستر راوتری، ۱۳۸۰، مقدمه‌ای بر جغرافیای فرهنگی، ترجمه سیمین توکلی و محمد سلیمانی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و ارتباطات.
۸. جمالزاده، ناصر، ۱۳۹۱، «قدرت نرم انقلاب اسلامی ایران و نظریه صدور فرهنگی انقلاب»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۴، پاییز ۹۱.
۹. حسینی، سید محمد صادق و ابراهیم برزگر، ۱۳۹۲، «نظریه پخش و بازتاب انقلاب اسلامی ایران بر عربستان سعودی»، مطالعات انقلاب اسلامی، سال دهم، شماره ۳۳، تابستان ۹۲.
۱۰. حشمت‌زاده، محمد باقر، ۱۳۸۵، تأثیر انقلاب اسلامی ایران بر کشورهای اسلامی، تهران، سازمان انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۱. خبرگزاری ایرنا، ۱۳۹۳، روزنامه پاکستان: انقلاب ایران و رهبری امام خمینی در دنیا بی نظیر است، قابل دسترس در: <http://irna.ir/fa/News/81226473>
۱۲. خرمشاد، محمد باقر، ۱۳۸۱، «انقلاب اسلامی ایران و بازتاب آن در رویکرد نظری»، مجله علوم سیاسی، شماره ۱، بهار ۸۱.
۱۳. خواجه سروی، غلامرضا و مریم رحمنی، ۱۳۹۱، «انقلاب اسلامی ایران و گفتمان سیاسی شیعه در عراق»،

- پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۳، تابستان ۹۱.
۱۴. رفع پور، فرامرز، ۱۳۷۶، توسعه و تضاد، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
 ۱۵. رمضانی، روح الله، ۱۳۸۸، «صدور انقلاب ایران: سیاست، اهداف و وسائل»، در جان ال اسپوزیتو، انقلاب ایران و بازتاب جهانی آن، ترجمه محسن مدیرشانه‌چی، تهران، مرکز بازناسی اسلام و ایران، چ ۳.
 ۱۶. زیب، انور، ۱۳۹۲، مصاحبه با انور زیب پاکستانی قابل دسترس در سایت: <http://tasnimnews.com/Home/Single/193045>
 ۱۷. سلیمانی پورلک، فاطمه، ۱۳۸۶، «نم افوار گرایی در سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا»، راهبرد دفاعی، شماره ۱۵، بهار ۸۶.
 ۱۸. شکری، حسین، ۱۳۷۶، جغرافیای کاربردی و مکتب‌های جغرافیایی، مؤسسه انتشارات آستان قدس رضوی.
 ۱۹. ———، ۱۳۷۷، اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا، تهران، گیتاشناسی.
 ۲۰. صمدی، علی، ۱۳۹۲ الف، «بازتاب انقلاب اسلامی»، قابل دسترس در سایت: <http://irdc.ir/fa/content/29780/default.aspx>
 ۲۱. صمدی، علی، ۱۳۹۲ ب، «تأثیر انقلاب اسلامی بر شیعیان پاکستان»، قابل دسترس در سایت: <http://farsnews.com/newstext.php?nn=13920216000217>
 ۲۲. عارفی، محمد اکرم، ۱۳۸۲، جنبش اسلامی پاکستان؛ بررسی عوامل ناکامی در ایجاد نظام اسلامی، قم، بوستان کتاب.
 ۲۳. عسکری، علی، ۱۳۸۶، آینده انقلاب، تهران، کانون اندیشه جوان.
 ۲۴. عمید زنجانی، عباسعلی، ۱۳۷۶، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
 ۲۵. فراتی، عبدالوهاب، ۱۳۸۱، انقلاب اسلامی و بازتاب آن، تهران، انجمن معارف اسلام ایران، زلال کوثر.
 ۲۶. فرزین نیا، زبیا، ۱۳۷۶، پاکستان، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی وزارت خارجه، چ ۱.
 ۲۷. ———، ۱۳۸۳، سیاست خارجی پاکستان، تهران، دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی، چ ۱.
 ۲۸. کامران مقدم، شهین دخت، ۱۳۵۸، نگاهی به پاکستان، چاپ افست گلشن.
 ۲۹. کدیور، جمیله، ۱۳۷۲، رویارویی: انقلاب اسلامی ایران و آمریکا، تهران، اطلاعات.
 ۳۰. گوهری مقدم، ابوذر و مهدی جاودانی مقدم، ۱۳۹۱، «جایگاه سیاست‌های حمایت‌گرایانه آمریکا در جنگ نرم علیه انقلاب اسلامی ایران»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، سال اول، شماره ۳، تابستان ۹۱.
 ۳۱. ماجراهی سفر خاتمی به پاکستان، ۱۳۹۲، «أهل سنت با عکس‌های امام و رهبری بیرون می‌آیند»، در سایت: <http://tasnimnews.com/Home/Single/106535>
 ۳۲. مجرد، محسن، ۱۳۸۶، تأثیر انقلاب اسلامی بر سیاست بین‌الملل، تهران، مرکز استاد انقلاب اسلامی.

۳۳. محمد خان، مهرنور، ۱۳۷۳، تأثیر انقلاب اسلامی در فرهنگ و ادب پاکستان، در مجموعه مقالات سمینار بورسی انقلاب اسلامی و ادبیات فارسی، تهران، نشر سمت.
۳۴. محمدی، منوچهر، ۱۳۸۰، انقلاب اسلامی زمینه‌ها و پیامدها، تهران، نشر معارف.
۳۵. ———، ۱۳۸۴، «بازتاب جهانی انقلاب»، مجله مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۲، پاییز ۸۴.
۳۶. ———، ۱۳۸۵، بازتاب جهانی انقلاب اسلامی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و انقلاب اسلامی.
۳۷. مرادی، بهروز، ۱۳۸۳، جامعه‌شناسی کشورهای اسلامی، تهران، انتشارات نغمه نوآندیش، چ ۱.
۳۸. ملکی، عباس، ۱۳۸۵، «کندوکاوها در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، راهبرد پاس، شماره ۵، بهار ۸۵.
۳۹. منصور، جهانگیر، ۱۳۷۸، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، نشر دوران.
۴۰. نظیف کار، غزاله و حسین نوروزی، ۱۳۸۲، برآورد استراتژیک پاکستان، تهران، انتشارات مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی معاصر، چ ۱.
۴۱. نعیمان، ذبیح‌الله، ۱۳۸۶، «بازتاب انقلاب در پاکستان»، شماره ۶۱، مهر، قابل دسترس در سایت: <http://zamaneh.info>
42. Benard Cneryl and Izalmay Khalilzad, 1984, *the government of god: irans Islamic republic*, new York: cloumbia university press.
43. Fax, Fiona, 2001, *New Humanitarianism: Does it Provide a Moral Banner for the 21st Century?* The Journal of Disaster Studies, Vol 25, No4.
44. Gonesh, ashvin and janmelissen, 2005, *public diplomacy: improving practice netherlands institute of international relations clingedae*: www.Clingendaal.nl/publications/ 2005/20051000- cdsp- paper- diplomacy- 5- gonesh- melissan. Pdf.
45. Hägerstrand, Torsten, 1968, *Innovation diffusion as a spatial process*, University of Chicago Press, at: <http://www.cabdirect.org/abstracts/19691800901>.
46. Hägerstrand, Torsten, 1970, *What about People in Regional Science*, Papers of the Regional Science Association, 24.
47. Haggett Peter, 1972, *Geography*: A Modern Synthesis, New York: Harper.
48. Kevin R. Cox Man, 1972, Location and Behavior an Introduction To Human Geographywiley.
49. Nye, Joseph, 2004, *soft power: the means to success in world politics* new York: public affairs.
50. Richard L. Morrill and Diane Mannine, 1975, Critical Parameters Of Spatial Diffusion Processes Economic Geography, Vol 51, No 3.
51. Sampson, Martin, 1987, *culture influences on foreign policy*, in carle Hermann f.Charles w.kegley new pirections in the study of foreign policy, boston; allen and unwin.
52. Taverner, Angus, 2010, *The Military Use of Soft Power Information Campaigns*, Soft Power and US Foreign Policy, edited by inderjeetparmer and Michael Cox, New York: Routledge.